

Розділ 3. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314.7:351.746.1 (477)

Романюк М. Д.

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

Досліджено соціальні ризики та загрози, що спричинили інтенсивні закордонні трудові міграції та масові внутрішні переміщення жителів Донецької і Луганської областей до інших регіонів України, викликані анексією РФ Криму та військовою агресією Росії на Донбасі. Розкрито сучасні особливості, обсяги і спрямованість зовнішніх трудових поїздок населення України та регіональні особливості розселення вимушених внутрішньо переміщених осіб. Розглянуто заходи державної міграційної політики щодо облаштування і працевлаштування в регіонах України виму-

шених переселенців, а також заходи стосовно упорядкування міграційного простору, регулювання інтенсивних закордонних трудових міграцій з позиції національних пріоритетів і попередження соціальних ризиків та міграційних загроз.

Ключові слова: зовнішні міграції, закордонні трудові міграції, масові внутрішні між-регіональні міграційні переселення, вимушені внутрішньо переміщені особи, міграційні виклики, міграційні загрози, державна міграційна політика.

Romanyuk M. D.

MIGRATORY PROCESSES ARE IN UKRAINE IN CONTEXT OF BASIC FACTORS OF SOCIAL RISKS

Social risks and threats, that entailed intensive foreign labour migrations and mass internal inter-regional moving of population from Donetsk and Luhansk regions to other regions of Ukraine caused by annexation of Crimea by Russian Federation and by military aggression of Russia in Donbas, are have been investigated in the article. Modern peculiarities, volumes and orientation of external labour journeys of the population of Ukraine and regional peculiarities of settling of the forced inwardly transmigration persons, are have been exposed. The measures of state migratory policy concerning arrangement and employment in the regions of Ukraine of the forced migrants and also measures concerning arrangement of migratory space, regulation of intensive foreign labour migrations from position of national priorities and prevention of social risks and migratory threats have been considered.

Key words: external migrations, internal migratory transmutations, forced internal mi-

grants, inter-regional migrations, foreign labour migrations, migratory threats, migratory challenges, public migratory policy.

Постановка проблеми. Міграції населення України у другій половині третього десятиліття державної незалежності значно відмінні від міграцій населення попередніх років оскільки протягом двох десятиліть зовнішня трудова міграція та еміграція були наймасовішими міграційними потоками. Нинішнім міграційним процесам в Україні притаманна інша спрямованість, а також різні кількісні та якісні характеристики, які пов'язані, з анексією Російською Федерацією Криму, гібридною війною, яку веде Росія з Україною на Донбасі та запровадженням у червні 2017 року безвізового режиму для України з країнами ЄС. Нині Україна переживає історичний переломний момент пов'язаний з вибором долучитися до європейської сім'ї демократичних націй.

3 квітня 2014 року – від початку бойових дій на Донбасі з Донецької та Луганської областей виїхало за даними ООН майже 2 мільйони осіб з яких 1 млн. 680 тисяч осіб переселилося до інших регіонів України, а понад 300 тис. осіб емігрувало до Російської Федерації. З анексованого Криму біженцями та переселенцями на материкову Україну стало більше 25 тис. осіб. Найбільше внутрішньо переміщених осіб з Донбасу розміщено в Донецькій області – 660 тис., Луганській – 249 тис., Харківській – 210 тис., Запорізькій – 116 тис. Дніпропетровській – 76 тис., Київській – 48 тис., Одеській – 36 тис., м. Києві – 123 тис. осіб. Основною причиною що стимулювала високу інтенсивність міграційного руху населення між регіонами України стали анексія Криму, військові дії на Донбасі, тероризм і посягання на територіальну цілісність та суверенітет країни.

Високою залишається інтенсивність зовнішніх міграційних переміщень населення України. За даними Євростату, громадян України, які лише на легальних підставах проживали на території Євросоюзу, на кінець 2013 р. нараховувалося 634,8 тис. чол., а у 2014 р. їх було вже 868,7 тис. Найбільше українців проживали в Італії (236 тис.), Польщі (210 тис.), Німеччині (112 тис), Чехії (111 тис.) та Іспанії (83 тис). І хоча українці становили лише 5 % від загальної чисельності іноземців з третіх країн, враховуючи відносно нетривалий період, коли міграція стала для них можливою, їхня присутність в Європі є значною. Здебільшого вона сформувалася завдяки трудовій міграції. У зв'язку з виконанням оплачуваної роботи оформлено 68% дозволів на перебування українців, тоді як загалом громадянам третіх країн – близько чверті [22].

Сьогодні основне стратегічне завдання полягає в збереженні державного суверенітету, територіальної цілісності України та інтеграції до європейського економічного і міграційного простору, забезпеченні наблизених до світових стандартів якості та тривалості життя, реалізації прав і свобод громадян.

Стрімка активізація міжнародної мобільності населення України, що відбувається за умов глобалізації та наростання інтенсивності світових міграцій, висуває актуальну проблему – регулювання міграційних процесів, надання їм організованого, безпечного та неконфліктного характеру. Досконала міграційна політика необхідна як для мінімізації обумовлених міграцією соціальних ризиків, так і для

використання значного позитивного потенціалу міграції в інтересах розвитку країни та її регіонів.

Специфічною соціально вразливою групою населення України є внутрішньо переміщені особи із зони проведення антитерористичної операції. Окрім загальних проблем, притаманних місцям їх теперішнього перебування, специфікою їхнього стану є раптові матеріальні витрати, психологічні травми, відчуття нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження міграційних процесів в Україні, їх вплив на демографічний потенціал, рівень життя, освіти та зайнятості, у виході на європейський ринок праці, а також формування і здійснення державної міграційної політики постійно є об'єктом глибокого наукового аналізу та досліджень відомих вчених та провідних міграціологів України і, зокрема, Лібанової Е.М., Малиновської О.А., Пирожкова С.І., Позняка О.В., Прибиткової І.М., Садової У.Я., Хомри О.У., Шульги М.О., Купець О.М., Мостової І.О., Майданік І.В., Овчиннікової О.В. та ін.

В той же час проблеми впливу міграційних процесів на соціальні ризики та міграційні загрози національній безпеці України, що пов'язані з масовою зовнішньою трудовою міграцією та військовою агресією Росії на Донбасі, а також впливу на національну безпеку країни масових вимушених переселень населення з Донецької та Луганської областей – місць де відбуваються військові дії до інших регіонів України, мало досліджені.

Мета статті полягає у дослідженні соціальних ризиків та загроз, що спричинили інтенсивні закордонні трудові міграції та масові внутрішні міжрегіональні переселення населення з областей Донбасу до інших регіонів України, а також загальних методологічних підходів до аналізу загроз сучасних міграційних процесів національній безпеці країни в теоретичному і практичному аспектах та реалізації заходів державної міграційної політики.

Основні результати дослідження. Теорія управління міграційним рухом населення дає нам розуміння міграції як специфічного способу буття, функціонування та розвитку детермінант і механізмів міграційної сфери, видів міграційних потреб та інтересів, особливостей їх формування і задоволення, а також попередження соціальних ризиків, які несуть масові міграції.

Управління міграційними процесами за нинішніх умов передбачає комплексний підхід до аналізу природи міграційного буття у всій його сукупності і тих економічних, соціальних, правових та інших чинників, що притаманні саме цьому періоду, його причин та суб'єктів міграційних процесів, методів регулювання міграцій.

За роки державної незалежності в період реформування економіки та трансформації всієї соціально-економічної системи, а також у зв'язку з демократизацією суспільного життя, економічною кризою і падінням життєвого рівня переважної більшості населення країни характер, обсяги, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін та набули нового значення. Громадяни України набули право вільно пересуватися світом. У червні 2017 Україні надано безвізовий режим з країнами ЄС.

Складними і дуже часто взаємопов'язаними є проблеми зовнішніх міграцій населення України в цілому та її регіонів, зокрема. За роки державної незалежності можна виділити три основних періоди міждержавних міграційних переміщень населення: 1991 – 1993 роки; 1994 – 2004 роки; 2005 – 2016 роки.

Напередодні та в роки розпаду СРСР (1989–1991 рр.), а також в перші роки державності України (1991–1993 рр.) в Україну із Росії, Казахстану, Узбекистану та інших країн СНД прибуло 2,4 млн. чол., значна частина з яких були як переселенцями із-за місця роботи, так і представниками та нащадками депортованих народів, а також осіб, що були репресованими, розкуркуленими та політичними в'язнями. За 1991–1993 рр. чисельність населення України завдяки міграційному притоку, передусім із країн СНД, збільшилась на 566,1 тис. осіб. (кількість прибулих за ці роки склала 1 млн. 270,6 тис. осіб., а вибулих – 704,5 тис. осіб.) [15, с.104].

Після запровадження демократичних свобод, у т.ч. й свободи пересування, міжнародна мобільність українців стрімко зростала, причому передусім за рахунок перетинів західного кордону, який за радянських часів для більшості громадян був фактично закритим. Вступ центральноєвропейських сусідів України до ЄС (2004 р.) та їх приєднання до Шенгенської зони (2007 р.) і запровадження відповідних візових процедур дещо загальмували, однак не зупинили цей процес. Причому в 2013 р., тобто ще до початку російської агресії, чисельність поїздок до Польщі перевищила кількість ви-

їздів до Росії, яка традиційно найбільше відвідувалась громадянами України і з якою зберігався безвізовий режим.

З початком воєнних дій на Донбасі відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, передовсім за рахунок виїздів до Росії. Водночас, кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжувала зростати – 10,5 млн. в 2014 р., 12,5 млн. в 2015 р. За даними Державної прикордонної служби України, у 2014 р. українці перетинали кордон з Польщею майже 7,7 млн. разів, що становило понад третину всіх виїздів за межі держави. У 2015 р. тенденція до переорієнтації напряму зарубіжних поїздок була ще наочнішою: чисельність відвідин Польщі сягнула 9,5 млн. Отже, візовий режим не був визначальним для обсягів і напрямів транскордонної мобільності українців [7, с.60].

У 2012 році українці були п'ятою, після Туреччини, Марокко, Албанії та Китаю, за чисельністю групою громадян третіх країн які проживали на території ЄС. Рейтинг України за часткою емігрантів був першим у Польщі і Чеській Республіці, друге місце – у Російській Федерації, Словаччині та Угорщині, третє місце – у Естонії, четверте місце – у Греції та Італії. У десяти країнах чисельність українських трудових мігрантів перевищувала 100 тис. осіб. За даними Міжнародної організації праці у 2012 році кількість українських трудових мігрантів оцінювалась у 3-5 млн. осіб, з яких близько 50 % – молодь у віці 30 років.

Збільшення обсягів трудової міграції з України підтверджується статистикою країн призначення. Так, в 2014 р. в Польщі було зареєстровано 373 тис. заявок від роботодавців на роботу для українців за спрощеною системою на строк до 6 місяців упродовж року, що на 155 тис. більше, ніж попереднього року. В 2015 р. таких заявок було вже 706 тис. [20]

Спрямованість потоків закордонної трудової міграції супроводжується певною їх переорієнтацією із традиційного східного напрямку, до Росії, на західний. Ця тенденція спостерігалася і раніше. Внаслідок анексії Криму, військових дій на Сході країни, загального недружного ставлення з боку сусідньої держави вона активізувалась. На користь виїзду в західному напрямку також вищий в країнах ЄС рівень заробітків, кращі умови життя та праці. За даними опитування GfK-Україна на замовлення МОМ, серед потенційних трудових мігрантів з України частка тих, хто шукає

роботу в Росії, знизилася з 18% у 2011 р. до 12% в 2015 р. Водночас привабливість Польщі зросла з 7 % у 2006 році до 30 % у 2016 р. [5].

Таким чином, обумовлена економічними негараздами інтенсифікація трудової міграції з України лише частково відчуватиметься її західними сусідами. До того ж, йдеться про робочу силу, на яку є попит на ринках праці європейських країн, зокрема центральноєвропейських, звідки після приєднання до Євросоюзу спостерігався численний відплив працездатного населення. Наприклад, польські підприємці, зацікавлені в залученні додаткової робочої сили, з початку 2016 року ведуть активні переговори з владою щодо спрощення процедури оформлення іноземців на роботу. Тим більше, що склад мігрантів поступово змінюється на користь більш молодих і освічених осіб, необхідних економіці [21].

На наш погляд значно завищеними є дані, оприлюднені Світовим Банком, у 2012 р. проте що чисельність українських зовнішніх мігрантів досягла 6,6 млн. осіб, тобто 14,4% населення нашої країни [17]. Таким чином, протягом останніх 10-15 років явище української трудової еміграції (особливо із західних регіонів України) стало передумовою тривалого перебування окремих громадян за кордоном, що забезпечило перманентне зростання обсягів грошових трансфертів до нашої держави, які в останні роки перевищують обсяги прямих іноземних інвестицій в українську економіку. Дві третини коштів, що надходять в Україну від трудових мігрантів, витрачаються на побутові потреби, і лише незначна частка спрямовується на цілі, пов'язані із започаткуванням власного бізнесу, створенням нових робочих місць, розвитком економіки. Важливість надання коштів трудових мігрантів інвестиційного характеру зумовлює необхідність розробки інституційних механізмів їх залучення. Особливо це стосується депресивних територій областей України – регіонів походження переважної частки вітчизняних міжнародних трудових мігрантів [1, с. 46].

Значно іншою є характеристика проблем вимушеного внутрішнього переселення населення, що виникають не лише у внутрішньо переміщених осіб, але й в українському суспільстві загалом – відбувається абсолютне спрощення поведінки людини у напрямку виживання, що своєю чергою зумовлює загальну невизначеність у суспільних відносинах, тобто значне зростання соціальних ризиків, а від-

сутність чітко визначених часових перспектив щодо відновлення контролю держави над тимчасово окупованими територіями обумовлює необхідність вироблення адекватних адаптаційних стратегій спрямованих на вихід індивіда з конфлікту із зовнішнім середовищем.

Внаслідок російської агресії, в Україні досить гостро постала проблема вимушеної внутрішньої міграції. Підтверджені міграційні втрати Донбасу з квітня 2014 року по даний час перевищують 2 млн. осіб. Втрати робочих місць оцінюються від 50 % для великих підприємств до 80-90 % – для малих і середніх підприємств регіону. Внаслідок цього від 1,1 до 1,8 млн. працездатних осіб у Донецькій і Луганській областях частково або повністю залишилися без роботи й засобів до існування.

Відомий дослідник соціальних ризиків Надрага В.І. справедливо зазначає, що на відміну від добровільної міграції, коли соціальний статус особи, у більшості випадків, покращується, результатом вимушеної міграції є значне його погіршення та часткова чи повна втрата раніше отримуваних доходів. А тому до вивчення проблеми вимушеної міграції слід підходити через призму соціальних ризиків внутрішньо переміщених осіб. В його основу покладено адаптацію, окремі етапи якої мають негативний вплив на людину, через що в неї викликається стан депресії та розчарування. Пролонгованість негативних інституціональних чи інших чинників на новому місці може стати серйозною перешкодою для настання наступного етапу – оптимізму та інтегрованості до нових умов. Значна частина вимушених переселенців не зможуть (чи не захочуть) повністю адаптуватися до нового середовища. Навіть після нормалізації ситуації і повернення до попереднього місця проживання, вони знову змушені будуть будувати нові адаптаційні стратегії. Ось чому за умов ризикогенного суспільства державна політика має спрямовуватися, насамперед, на цінності й інтереси людини, що є більш важливими, ніж плюралістична демократія та окремі закони ринкової економіки [10, с. 20-21].

Актуальність проблеми вимушеної внутрішньої міграції досить гостро постала внаслідок анексії РФ Криму та військової агресії Росії на Донбасі. В законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», зокрема, зазначено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає на території України, якого змусили або який самостійно покинув своє місце

проживання, у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Соціальні наслідки перебування окремих територій в окупації та проведення антитерористичної операції наразі чинять вагомий вплив на соціально-економічний розвиток країни. Вони ж зумовлюють велику кількість вимушених переселенців та актуалізують питання захисту їх прав, створення належних умов їх життєдіяльності в регіонах розселення. Загострення проблем тимчасових переселенців і дослідження зарубіжного досвіду у їх вирішенні свідчать про необхідність негайних дій держави щодо формування законодавчої бази для: отримання статусу вимушеного переселенця, отримання житла, забезпечення прав зайнятості, отримання соціального забезпечення (освіта, охорона здоров'я і т.д.), створення умов повернення до попередніх місць проживання [2].

Проблема вимушеної міграції має не лише кількісний, але й часовий вимір. Зараз в Україні налічується найбільша чисельність внутрішньо переміщених осіб у Європі з часів завершення Другої світової війни. За різними оцінками, майже 2 млн. мешканців Донецької, Луганської областей та АР Крим вимушено змінили місце проживання; половину з них складають діти, інваліди та пенсіонери [11, с.201]. Дані про чисельність вимушених внутрішньо переміщених осіб та їх потреба в працевлаштуванні наведені в таблиці 1.

Як засвідчують дані табл. 1 більшість вимушено переселених осіб географічно розташовані у районах, близьких до їхніх домівок і які перебувають під контролем українського уряду. Значна кількість вимушено переселених осіб також переїхала до першої лінії областей, що оточують Донбас, – Харківської (210 тис. осіб.), Запорізької (116 тис. осіб.), Дніпропетровської (76 тис. осіб.), також другої лінії областей – Київської (48 тис. осіб.), Одеської (36 тис. осіб.), Полтавської (31 тис. осіб.), м. Київ (123 тис. осіб.). Те, що вони залишаються неподалік від дому, означає, що вони хочуть підтримувати тісні зв'язки з залишеними сім'ями та майном, а також залишати для себе можливість повернення.

Зараз у цих регіонах кількість місць для можливого розселення зменшилася, але незважаючи на наявність місць для проживання на заході України, більшість вимушено переселених осіб не хочуть їхати через усю країну, щоб прийняти таку

пропозицію про розміщення. В той же час в Західних регіонах України чисельність вимушених переселенців є порівняно незначною: Львівська область (11143 особи), Івано-Франківська (4 072 особи), Волинська (4071 особа), Закарпатська (3478 осіб), Рівненська (3160 осіб), Чернівецька (3131 особа).

Масова міграція населення всередині країни пов'язана з низкою проблем, які виникають як у самих внутрішньо переміщених осіб, так і в суспільстві в цілому – відбувається абсолютне спрощення поведінки людини у напрямку виживання, однак це породжує загальну невизначеність у суспільних відносинах, а значить, і значне зростання соціальних ризиків.

Насамперед, треба зазначити, що на відміну від добровільної міграції, коли соціальний статус особи, у більшості випадків, покращується, результатом вимушеної міграції є значне його погіршення та часткова чи повна втрата раніше отримуваних доходів. Під вимушеністю ми розуміємо відсутність позитивної мотивації для переміщення, а також зміну умов проживання, за якої стає неможливим нормальна життєдіяльність чи виникає реальна загроза безпеці за відсутності перспективи нормалізації ситуації.

Більшість населення Донбасу – і ті, хто залишилися, і ті, хто виїхали до інших регіонів України – в один момент втратили все: роботу, доходи, житло, машину, дачу. Лише частина донеччан (близько 1 млн осіб, тобто 22 %) та луганчан (понад 300 тис. осіб, тобто 16 %) мали фінансові можливості переїзду на більш-менш тривалий період. Проте через неможливість повернення додому чи повну втрату майна внаслідок бойових дій навіть раніше відносно забезпечене населення опинилося в стані раптової бідності, а в окремих випадках – зазнало її крайніх виявів. Лише близько 10 % сімей із району проведення АТО (незалежно від того, переїхали вони в інші регіони чи залишилися на постраждалих територіях) можуть зберегти відносно стабільний матеріальний стан і не потребують соціальної підтримки. Це здебільшого сім'ї, яким вдалося скористатися заощадженнями (майном, депозитами тощо) для зміни місця проживання, або ті, хто зміг зберегти традиційні джерела доходів чи успішно реалізувати себе на ринку праці в інших регіонах країни. Натомість майже 90 % населення із прифронтових територій або вже стали бідними, або потрапили в зону високої вразливості до бідності, оскільки розвиток подій на сході може в будь-яку хвилину призвести до втрати мізерних заробітків чи заощаджень [4, с 173].

Поряд з цим, частина вимушених переселен-

Таблиця 1

Обсяги внутрішньо переміщених осіб та їх потреба в працевлаштуванні за регіонами України

	Назва області	Обліковано осіб	Кількість осіб, які заявили про потребу в працевлаштуванні		
			всього	звернулись за працевлаштуванням до центрів зайнятості	працевлаштовані з числа тих, хто звернувся до центрів зайнятості
1	Вінницька	13 107	2 479	1 231	382
2	Волинська	4 071	998	550	176
3	Дніпропетровська	76206	12 739	4 122	1 321
4	Донецька	660 105	12811	9217	1 565
5	Житомирська	10 403	2 450	1 133	347
6	Закарпатська	3 478	771	457	167
7	Запорізька	116 411	9 023	3 533	825
8	Івано-Франківська	4 072	1 173	679	266
9	Київська	48 036	8 097	2 239	621
10	Кіровоградська	12 069	1 835	1 041	281
11	Луганська	248 519	2 778	2 949	899
12	Львівська	11 143	3 334	1 548	469
13	Миколаївська	8 696	998	1 050	377
14	Одеська	35 703	7 255	1 719	510
15	Полтавська	30 493	4617	2910	713
16	Рівненська	3 160	852	667	287
17	Сумська	15 243	2 336	1 405	342
18	Тернопільська	2 720	797	433	175
19	Харківська	209 837	17 104	4 648	1 703
20	Херсонська	14 070	2 193	997	301
21	Хмельницька	6 698	1 289	987	285
22	Черкаська	14 284	2 248	1 633	513
23	Чернівецька	3 131	860	454	116
24	Чернігівська	9 963	2 369	1 342	330
25	м.Київ	123 197	28 130	4 435	1 039
	ВСЬОГО	1 684 815	129536	51379	14010

Джерело: дані Міністерства соціальної політики України.

ців не зможуть або не захочуть адаптуватися до нового середовища і після нормалізації ситуації повернутися на попереднє місце проживання, але там їх чекають нові проблеми реадаптації.

Розглядаючи відмінності між добровільною та вимушеною міграцією слід зазначити, що у випадку добровільної міграції спочатку, як пра-

вило, у суб'єкта адаптації виникає позитивна установка на нове явище, тобто відбувається адаптація свідомості, а потім вже нова адекватна форма поведінки. Або ж особа поступово змінює звичні стандарти поведінки, особливо не переймаючись сутністю оточуючої дійсності, а з часом відбувається кореляція його свідомості.

Вимушені адаптації виникають у тих середовищах, які жорстко диктують свої умови адаптації, — у особи виникає негативна установка на освоєння нових явищ, вона вимушена вибудовувати свою поведінку у незнайомому середовищі. Розподіл адаптаційних стратегій за добровільністю чи вимушеністю є ключовим в установках особи на успішність пристосування до нових умов. Досить важливим також є детермінація економічної активності працюючого населення, яка формує різні системи ціннісних орієнтацій людей, впливає на рівень готовності до підприємництва. Установки та орієнтації щодо відкриття власної справи, а також оцінки спроможності займатися підприємницькою діяльністю значною мірою залежать від рівня матеріального становища вимушеного переселенця.

Проблема масових як внутрішньо вимушених переселенців, так і закордонних трудових мігрантів населення України потребують нагального розв'язання. Україна, як передбачено частиною третьою статті 25 Конституції України, гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами. Така сама норма міститься у статті 8 Закону України "Про громадянство України". Вона спрямована на законодавче забезпечення реалізації зазначеного конституційного положення. В статті 33 Конституції України, зокрема, зазначено що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюється законом, а також те, що громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Структура правового врегулювання трудової міграції, ускладненої іноземним елементом, передбачає: міжнародні угоди у сфері трудової міграції; національне законодавство; правові акти волевиявлення учасників правовідносин, пов'язані з трудовою міграцією. Аналіз двосторонніх угод України з державами про взаємне працевлаштування та соціальний захист засвідчує широку географію легального працевлаштування українських громадян.

Слід зазначити, що трансформація міграційних процесів населення України з врахуванням закордонної трудової міграції залежатиме від співвідношення якості життя, рівня доходів та ринку праці в Україні і за кордоном. Щодо зовнішньої міграції то слід погодитися з висновками відомого міграціолога України

Малиновської О.А., що скасування візового режиму поїздок українців до ЄС не спричинить додаткових масових переміщень населення і що помірне збільшення міжнародної міграції відбуватиметься переважно за рахунок тимчасових циркулярних поїздок на заробітки та освітньої міграції.

Висновки. Серед основних завдань і заходів державної міграційної політики по врегулюванню сучасних міграційних процесів є наступні:

- 1) облаштування та працевлаштування вимушених переселенців з областей Донбасу та Криму;
- 2) активізувати переговорний процес щодо укладання угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист з країнами, в яких кількість трудових мігрантів — громадян України — є найбільшою;
- 3) сприяти прискоренню внесення змін до угод про співробітництво у сфері трудової міграції і соціальний захист трудових мігрантів з країнами ЄС;
- 4) розробити державну програму регулювання міграційних процесів з чітким розподілом повноважень та обов'язків центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування;
- 5) вжити заходів для зменшення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни; провести роботу щодо запровадження аналітичної звітності з метою здійснення контролю за поверненням до України громадян, яким надавалися туристичні послуги;
- 6) створити дієві механізми легалізації доходів громадян, які працюють за кордоном: опрацювати механізм створення сприятливих умов для переведення в Україну грошових переказів трудових мігрантів — громадян України;
- 7) вивчити систему оподаткування трудових мігрантів інших країн та унормувати режим оподаткування доходів трудових мігрантів — громадян України;
- 8) здійснити практичні заходи по врегулюванню освітньої міграції, (нині за кордоном навчається понад 60 тис. українських студентів та стільки ж іноземців навчається на Україні), на трьох рівнях: державному, регіональному та рівні ВНЗ як з країнами — донорами, так і з країнами — конкурентами на ринку освітніх послуг.

Слід зазначити, що на загальнодержавному рівні необхідно розробити та схвалити нормативно-правові документи щодо управління та регулювання міжнародної трудової міграції, пріоритетними серед яких є Стратегія державної міграційної політики, Закон України «Про статус трудового мігранта», двосторонні угоди у сфері регулювання питань взаємного пра-

цевлаштування, соціального захисту, пенсійного забезпечення, оподаткування, взаємного визнання дипломів про освіту та регулювання потоків трансфертів міжнародних трудових мігрантів. Вище зазначені нормативно-правові документи передбачали б певні економічні стимули у разі реєстрації та вкладення коштів трудових мігрантів у пріоритетні галузі економіки, відтак – участі мігрантів у інвестиційній діяльності та підвищенні ефективності соціально-економічної системи України. До заходів нормативного-правового регулювання слід додати також те, що доцільно виводити трансфери трудових мігрантів з тіні шляхом економічної амністії та спрощення системи грошових переказів.

Нинішні реалії міграційних тенденцій та викликів полягають у тому, щоб розв'язати проблеми щодо здійснення заходів по облаштуванню та працевлаштуванню вимушених переселенців з анексованого Криму, Донецької та Луганської областей, охоплених війною, врегулювання статусу кримськотатарського народу, співпраці з міжнародними організаціями у протидії і боротьбі з нелегальною міграцією, облаштування кордонів, приведення українського міграційного законодавства у відповідність до вимог міжнародних норм і принципів міграції.

За нинішніх умов основні зусилля центральних та місцевих органів державної влади мають концентруватися на розробці та ефективному впровадженні Стратегії соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, яка передбачатиме, насамперед, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб в соціум, тобто створення нових робочих місць та будівництво повноцінного житла.

Регулювання міграційних процесів на макрорівні має стати вагомим складовим соціально-економічної політики держави. Завдання щодо управління міграцією, особливо її зовнішніми формами, полягає не в тому, щоб зводити бар'єри через систему адміністративно-обмежувальних заходів, які не дають можливості мігрантам проникати в розвинуті країни, а в тому, як на основі дотримання прав людини та гуманних принципів ефективно управляти закордонними міграційними трудовими потоками та вимушеними масовими міжрегіональними переселеннями з врахуванням інтересів мігрантів, держави, приймаючих країн і регіонів.

Література

1. *Вавришук Н. Г.* Еміграція робочої сили з України: теоретичні та методологічні аспекти // Наукові записки НаУКМА. – Т. 56. Економічні науки. – К : КМА. 2006 – С. 45-50.

2. *Войналович І. А.* Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан реалізації їх прав в Україні / І. А. Войналович, М. О. Кримова, Л. В. Щетиніна // Інституційний репозитарій КНЕУ. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.it.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/5981/1/250-258.pdf>

3. *Дацко О. І.* Вплив міжнародної міграції на посилення загроз економічній безпеці держави. // Проблеми зовнішньої міграції України та інших пострадянських держав: матеріали засідання круглого столу / Члени редколегії: М. І. Флейчук, У. В. Щурко, Н. І. Черкас, О. Б. Василюк. – Львів: Сполом, 2014. – С. 25-29 с.

4. *Донбас і Крим: ціна повернення* : монографія / за заг. ред. В. Я. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2017 – 474 с.

5. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iom.org.ua/sites/defaultes>.

6. *Макарова О. В.* Соціальна політика в Україні: Монографія / О. В. Макарова ; ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К. – 2015. – 244 с.

7. *Малиновська О. А.* Зовнішня міграція громадян України в контексті скасування візового режиму поїздки до ЄС. // Демографія та соціальна економіка. – ІДСД НАН України – 2016.– Вип. 3(28).– С. 58-69.

8. *Малиновська О. А.* Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. – К.: НІСД, 2011.– 40 с.

9. Міграція як чинник розвитку України: Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією та їхнього впливу на розвиток України / МОМ.– К., 216. – С. 32 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://vsetutpl.com/robotat-v-polshi-diya-ukraintiv-budivelnikiv/>

10. *Надрага В. І.* Соціальні ризики в трудовій сфері. / ІДСД НАН України. – Київ: «ПП Сердюк В. Л.».-2016. – 39 с.

11. *Надрага В. І.* Соціальні ризики: сутність, аналіз, можливості впливу. / ІДСД НАН України.-Київ: «ПП Сердюк В. Л.»-2015. – 330 с.

12. *Недяха М. П.* Україна в контексті соціології ризику / М. П. Недяха Українознавство. – 2004. – № 3-4. – С. 218-221.

13. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf.

14. *Позняк О. В.* Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні // Демографія та соціальна економіка. – ІДСД НАН України – 2016. – Вип. 2(27).– С. 169-182.

15. *Романюк М. Д.* Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання // Демографія та соціальна економіка. – ІДСД НАН України – 2015. – Вип. 3(25). – С. 99-111.

16. *Романюк М. Д.* Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти. // Демографія та соціальна економіка. – ІДСД НАН України – 2009. – Вип. 1(11). – С. 50-60.

17. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.data.worldbank.org.

18. Трудова міграція з України до ЄС : макроекономічний вимір [Текст] : монографія / М. М. Відякіна, Р. Д. Стаканов ; Ін-т міжнар. відносин, Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К.

19. Трудова міграція і соціальна безпека: аналіз наслідків та перспектив у контексті українських реалій [Текст] / Л. А. Весельська // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 111-116.

20. У Польщі підраховували українських заробітчан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukxaine>.

21. Українська міграція в Польщу за три роки сильно змінилася – експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/rubric-society/1961175-ukrainska-migracia-v-polsu-za-3-roki-silno-zminilasa-ekspert.html>

22. Eurostat. Asylum and managed migration database [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>.

References

1. *Vavryshchuk N. H.* Emihratsiia robochoi syly z Ukrainy: teoretychni ta metodolohichni aspekty // Naukovi zapysky NaUKMA. – Т. 56. Ekonomichni nauky – К : KMA. 2006. – С. 45-50.

2. *Voinalovych I. A.* Vymusheni pereselentsi: zaru-bizhnyi dosvid, stan realizatsiia yikh prav v Ukraini / I. A. Voinalovych, M.O. Krymova, L.V. Shchetinina // Instytutsiinyi repozytarii KNEU. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/5981/1/250-258.pdf>

3. *Datsko O. I.* Vplyv mizhnarodnoi mihratsii na posylennia zahroz ekonomichnoi bezpetsi derzhavy. // Problemy zovnishnoi mihratsii Ukrainy ta inshykh postradianskykh derzhav: materialy zasidannia kruhloho stolu / Chleny redkolehii: M. I. Fleichuk, U. V. Shchurko, N. I. Cherkas, O. B. Vasylytsia. – Lviv: Spolom, 2014. – С. 25-29 s.

4. Donbas i Krym: tsina povernennia : monohrafiia / za zah. red. V. Ia. Horbulina, O. S. Vlasiuka, E. M. Libanovoi, O. M. Liashenko. – К.: NISD, 2011 -474 s.

5. Doslidzhennia z pytan mihratsii ta torhivli liudmy: Ukraina, 2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://iom.org.ua/sites/defaultes>.

6. *Makarova O. V.* Sotsialna polityka v Ukraini: Monohrafiia / O. V. Makarova ; yin-t demohrafiia ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukoainy. – К. – 2015. – 244 s.

7. *Malynovska O. A.* Zovnishnia mihratsiia hromadian Ukrainy v konteksti skasuvannia vizovoho rezhymu poizdok do YeS. // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – IDSD NAN Ukrainy – 2016.– Vyp. 3(28). – С. 58-69.

8. *Malynovska O. A.* Trudova mihratsiia: sotsialni naslidky ta shliakhy reahuvannia. – К.: NISD 2011.40 s.

9. *Mihratsiya yak chynnyk rozvytku Ukrainy: Doslidzhennia finansovykh nadkhodzen, poviazanykh z mihratsiieiu ta yikhnoho vplyvu na rozvytok Ukrainy / MOM.-K.,216.-S.32* [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu do resursu: <http://vsetutpl.com/robota-v-polshi-diya-ukraintsiv-budivelnikiv/>

10. *Nadraha V. I.* Sotsialni ryzyky v trudovii sferi. / IDSD NAN Ukrainy. – Kyiv: «PP Serdiuk V.L.»-2016. – 39 s.

11. *Nadraha V. I.* Sotsialni ryzyky: sutnist, analiz, mozhlyvosti vplyvu./IDSD NAN Ukrainy. – Kyiv: «PP Serdiuk V.L.»-2015. – 330 s.

12. *Nediukha M. P.* Ukraina v konteksti sotsiolohii ryzyku / M. P. Nediukha Ukrainoznavstvo. – 2004. – № 3-4. – С. 218-221.

13. Otsinka potreb vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini ta posluh dlia nykh. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu do resursu: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf.

14. *Pozniak O. V.* Otsiniuvannia naslidkiv zovnishnoi trudovoi mihratsii v Ukraini // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – IDSD NAN Ukrainy – 2016. – Vyp. 2(27). – С. 169-182.

15. *Romaniuk M. D.* Mihratsiini zahrozy natsionalni bezpetsi Ukrainy: suchasni vyklyky, problemy podolannia // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – IDSD NAN Ukrainy – 2015. – Vyp. 3(25). – С. 99-111.

16. *Romaniuk M. D.* Mihratsini determinty natsionalnoi bezpeky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty. // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – IDSD NAN Ukrainy – 2009. – Vyp. 1(11). – С. 50-60.

17. Svitovyi bank [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.data.worldbank.org.

18. Trudova mihratsiia z Ukrainy do YeS : makroekonomichni vymir [Tekst] : monohrafiia / M. M. Vidiakina, R. D. Stakanov ; In-t mizhnar. vidnosyn, Kyiv. nats. un-t im. T. H. Shevchenka. – К.

19. Trudova mihratsiia i sotsialna bezpeka: analiz naslidkiv ta perspektiv u konteksti ukrainskykh realii [Tekst] / L. A. Veselska // Ekonomika ta derzhava. – 2011. – № 4. – С. 111-116.

20. U Polshchi pidrakhuvaty ukrainskykh zarobitchan [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ua.korrespondent.net/ukxaine>.

21. Ukrainaska mihratsiia v Polshchu za try roky synlo zminylasia – ekspert [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrinform.ua/rubric-society/1961175-ukrainska-migracia-v-polsu-za-3-roki-silno-zminilasa-ekspert.html>

22. Eurostat. Asylum and managed migration database [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>